

Jókai lelke.

Ravasz László előadása a Kisfaludy-Társaság Jókai-ünnepén. —

Zarathustráról beszél a perzsa rege, hogy hetven évig ült az anyja szíve alatt s mikor megszületett, fehér haja, redős arca és bölcs szeme volt és kész öreg emberként kezdte meg életét. Jókai ezer évig, vagy talán sokkal tovább ült a magyar lélek méhében, a mikor megszületett, olyan idős volt, mint maga a magyar nemzet, de azért egész életében gyermek maradt. Ő gyermek volt, mint férfi mint hős, költő és mágus. Ilyenné a gyermekek szent kívánsága, a fantázia tette. A gyermekfantázia boldog föl szabadulás a valóság uralma alól, az álmodott világ diadala a létező világ fölött. Tudatalatti világát fantáziaképek töltötték ki s belső életének legnagyobb benyomásai, legrealisabb élményei azok voltak, a miket ébren álmodott. Reá nézve idegen, nyomasztó, ismeretlen volt az a mit mi valóságnak nevezünk.

Ismeret és fantázia együtt alkotják emberi életünk egyik legfontosabb tényezőjét: a történelmet. Legelső formája a rege, a midőn még a történelem a mítosztól nem szakadt el. Valami finom szál még összetartja az egészet, a föld felett uszik az egész világ, csak végső pontjai érkeztek még a földre és helyezkedtek el a látóhatár peremén, mint a szivárvány, melynek pályája odafönn van, csak a vége ér össze sejtelmesen a földdel. A második fok a monda, a mikor a valóság a történelem már erősebb. Az egész világ a földön rendezkedik be, életét ott éli le, de még láthatók a szálak, a melyek összekötik a föld-

feletti mítikus világgal. Az epikának van egy harmadik világtörténelmi alakja, mely átmeneti ugyan, de a mi szempontunkból igyelemreméltó. Ez a középkori lovagregények világa, a mi a mesének és a mondának egyszervesződése. Több mint történelem, mert beérkezett a jelenkorba. Benne van a történelem is, mert alakjai vagy névben, vagy valóságban a múlt idők élő hősei. Történelmi szemelvek, a kik századokra és nemzedékekre óriási benyomást tettek. Az emberiség ismeretlen szülőhazájának, a szertelen és roppant Ázsiának minden lelki rejtelve a tudatalattiság mélyéből kibontakozik és belenyújtózik a mindenségbe. Sors és lélek, máglya és történelem elegyedik össze csodálatos világág, ködképek világa ez, melyet az új kor Azépusa, Cervantes ültet el századokon át harsogó vidám kacagással. Az első modern regény megölte őseit.

Ha Jókai fantáziáját elemezzük, úgy találjuk, hogy az őszerejt, egyetemes és mindent magába foglaló fantázia volt. Jellemzi az egészet bizonyos történelemfelettség. Nem lehet azt mondani, hogy a fantáziának ezt, vagy azt a rétegét tette művészete alapítórvényvé minden alkotásában a fantáziának egész rétege benne van. Mikor mesét ír, egy-egy vonása a modern realitásra emlékeztet, mikor realista regényre vállalkozik, mítikus és modern színek keverednek vásznára. Történelmi regényeiben sok a rege. Regéinek megokolatlan történelmi igényei vannak. Nem szabad Jókait részleteiben ítélni meg; ahhoz, hogy igazságosak legyünk iránta, az szükséges, hogy az egészet áttekintsük. Jókai epikáját egyetlen nagy összefüggő alkotásnak kell ven-

nünk, a boldog örök gyermekség legmonumentálisabb művének.

Ha így vesszük, először is megfog mérteinek nagysága. Mi ő hozzá képest bármelyik mítosz-gyűjtemény, akármelyik nemzetnek egész népköltési kincse, mi ő hozzá képest akármelyik európai irodalom hőskölteménye! Az indus naiv époszok, a Védák, a keleti szent könyvek, vagy a kínai krónikák foghatók hozzá csupán s meg kell vallanunk, hogy ilyen áradatát a képeknek és történeteknek csak az írhatta meg, a ki egyszemélyben vette ki egy egész népnek s benne a rejtelmes Keletnek egész mesemondó erejét. A Jókai világ-epikája történelefölötti, mert magának az örök embernek histoire contemporaine-je. Arany mélabusán siratta, hogy naiv époszunk elveszett. Itt van Jókaiában kései mása az elveszett naiv éposznak, annyi különbséggel, hogy ezer esztendővel később zeng föl. De azért épp úgy benne van az egész magyar képzetvilág, mint amabban lehetett. Jókai oeuvre-je egyetlen óriási mesevilág melynek vannak ellenmondásai, mint a rengetegnek és a melyik mégis élő egység, mint a rengeteg.

Vessünk egy pillantást Jókai költészetének belső dinamikájába. Van a műveiben valami kaleidoszkopszerű. A képek szakadatlanul váltakoznak s pillanatnyi fénves képekben oldódnak föl. Az átmenet sokszor zavaros, megokolatlan, a vonalak elmosódnak; olyan érzésük van, mint a vetített képeknél. Jókainak óriási jelenetező képessége volt és meglepetésekre dolgozott. Ezért hányt a Jókainak szemére Péterffy, hogy nála az ötlet minden. De ez nem számitás, vagy fogás volt Jókainál, hanem

fantáziájának lüktetése. A legnagyobb, legizgalmasabb és legváltozatosabb film a Jókai epikája.

Jókai tanította meg a magyar közönséget olvasni, ő tette életszükségletté a magyar könyvet, olyan rétegek ezreit és tizezeit bódított meg a magyar irodalom számára, melyek ő nélkül kívül maradtak volna a magyar könyv fénykörén. Micsoda nagy jelentőségű dolog az, hogy a XIX. század magyar fél- és egész műveltjei seregekben zarándokoltak Jókai csodakutájához s abból merítették vigasztalást, hitet, eszménviséget és életbátorságot. Az, hogy a magyar reformkor gondolatai, eszményei által mentek a nemzet életébe, az irodalom nagyjai között leginkább Jókainak köszönhető. Nagy áldás az, mikor a hősök mellé bárd is születik, a ki a nagy tetteket eldalolva átírja a szívét hústáblájára azt, a mit Clio odafenn magányos ércetáblájára fölvesett.

Meg vagyok győződve róla, hogy a most uralkodóvá vált keserű és dekadens hangulathoz bus és balog, béna és beteg világfölgórástól a halál rokonainak nemzetsége akkor fog felocsudni, mikor mint jótékony álm a lázbeteg szempilláira, újra rászáll a lelkekre a Jókai édes, üdítő költészete. Jókai költészete nagyobb, mint Magyarország, mert a Jókai országa darabokra tört, a nagy része elnyomó, ellenséges kulturák falaiba épült bele, a nekünk csak egy pár tört oszlop és roskadozó bolt jutott. Ám a Jókai költészetének csodapalotája romolhatatlanul ragyog. Fundamentuma a Kárpátok gránitjaira nehezül, lépcsőit a kék Adria mossa, láthatatlan oszlopsorai fölött — a Tisza—Duna síkján a csillagos égig emelkedik Arcus triumphalis. Nem lehet

megbontani, nem lehet összetörni, akkor is fogvaték nélkül ragvogna, ha alóla mindnet kimosna a történelem özönvize. Ez óriási lelki palotában születésünknel fogva otthon vagyunk mindnyájan, a kik magvarul beszélünk, határon innen, határon túl. Közös a gazdánk, közös az asztalunk, torunk és áldozásunk. Jókai már meg tudott vigasztalni egy mindent sirató nemzetet, mit tehet még velünk ez a gyermekszemű örök, mágus, csodatevő doktora az elalélt magyar lelkeknek.

Egész az északi pólusig című művében beszél Jókai a föld mélyében hallgató csodákról. Acélkékszinű, sötét, mozdulatlan tőről, mely olybbá tetszik, mintha olvadt fém volna. Egy óriási bazalttömeg ez, még hig állapotban, de már a kristályosodás végrehajtásához teljesen szaturálva. Csak egy hulló kavics kell; s a mint e kavics a tó felszínét érte, egyszerre vakító villámfény tölti be a barlang üregét s midőn az ellobban, olyan hangrobaj támad, mintha ezer villám csapna le s követné azt a vulkán kitörésének földrengető robogása. E pillanat alatt rohantak föl a mélységből az órlások, öles átmérőjű, hatszögletű oszlopok, áttörték a hegyboltozatot s fönna a jég- és hórétegen át süstörögve tornyosultak föl északi fénytől kigyulva, mint óriási zengő várrom.

Csak olvassza, keverje, szaturálja a Jókai költészete a magyar lelkeket. Mélyen a föld alatt hallgatagon vár ez a lélek, sötét, fenvegető, acélkék a tükre. De ha jön egy parányi tárgy, akár egy kavics, a mit egy gyermek keze dobott el, akár egy üszög, a mit egy fölöttünk elszálló madár ejt el, mint leégett fészke maradékát, megszületik az új Magyarország, zengő bazaltszalak hadoszlopa, kigyulva a történelem felgvult erőinek haragos északi fényében. Ez lesz a Jókai fantáziájának legnagyobb alkotása.